

11th Marathi Digest Chapter 5.5 व्याकरण शब्दभेद Textbook Questions and Answers

कृती

प्रश्न 1.

शब्दांतील उच्चार साधर्म्यावरून कृती करा.

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	चार		AGS
	चार		
(२)	खोड		
	खोड		

उत्तर :

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	चार	कोवळे हिरवेगार गवत	माळरानावरील चारावर मेंढरं चरत होती.
	चार	तीन नंबर क्रमाने येणारी संख्या	धर्म, अर्थ, काम आणि मोक्ष हे चार पुरुषार्थ आहेत.
(२)	खोड	वाईट सवय	जित्याची खोड मेल्याशिवाय जात नाही.
	खोड	लाकडाचा ठोकळा किंवा तुकडा	महादू खोडाचे बारीक बारीक तुकडे करत होता.

प्रश्न 2.

शब्दलेखनातील सूक्ष्म बदल.

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	किंतु		AGS
	किंतू		
(२)	पाणी		
	पाणि		

उत्तर :

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	किंतु	पण / परंतू	पेपर संपला किंतु एक प्रश्न मात्र लिहायचा राहिला.
	किंतू	शंका / संशय	मनात किंतू झाल्यामुळे काम झाले नाही.
(२)	पाणी	जल / उदक	‘पाणी’ जपून वापरले पाहिजे.
	पाणि	हस्त / हात	विष्णुचे विशेषनाम चक्रपाणि आहे (ज्याच्या हातात चक्र आहे तो)

प्रश्न 3.

संदर्भानुसार शब्दप्रयोजन.

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	परोक्ष		AGS
	अपरोक्ष		
(२)	जिवंत		
	ज्वलंत		

उत्तर :

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	परोक्ष अपरोक्ष	डोळ्यांदेखत (समक्ष) डोळ्यांआड (असमक्ष)	माझ्या परोक्ष त्याने मला फसविलेच. AGS बहुतेक लोकांना दुसऱ्याच्या अपरोक्ष वाईट बोलण्याची सवय असते. (अपरोक्ष डोळ्यांदेखत परंतु प्रचलित अर्थ डोळ्यांआड असा चुकीचा घेतला जातो.)
(२)	जिवंत ज्वलंत	जीव असलेला प्रखर / तेजस्वी	जोपर्यंत जिवंत आहोत तोपर्यंत प्रत्येक गोष्टीला अर्थ आहे. प्रदूषण ही आजची ज्वलंत समस्या आहे.

प्रश्न 4.

अक्षर फरकाने अर्थबदल.

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	पत पथ		AGS
(२)	सन सण		

उत्तर :

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	पत पथ	सचोटीविषयीचा दुसऱ्यांचा विश्वास, वजन, अब्रू रस्ता, मार्ग	संदिपची समाजात चांगली पत होती. 'कुणी न येथे भला चांगला, जो तो पथ चुकलेला' – गदिमा
(२)	सन सण	वर्ष उत्सव	सध्या सन २०१९ सुरू आहे. दसरा सण मोठा, नाही आनंदा तोटा. AGS

11th Marathi Book Answers Chapter 5.5 व्याकरण शब्दभेद Additional Important Questions and Answers

प्रश्न 1.

शब्दांतील उच्चार साधर्म्यानुसार कृती करा.

उत्तर :

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	शिळा शिळा	ताजा नसणारा दगड	भिकाऱ्याला नेहमी शिळे पदार्थच दिले जातात. शिल्पकार शिळेतून मूर्ती घडवतो.
(२)	कोरडा कोरडा	शुष्क / वाळलेला कोरडा – चाबकाचा तडाखा	घसा कोरडा पडला होता. AGS कोरडे पडल्याशिवाय अक्कल ठिकाणावर येत नाही.

प्रश्न 2.

शब्दलेखनातील सूक्ष्म बदलानुसार कृती करा.

उत्तर :

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	खूण खून	संकेत / इशारा हत्या	त्याच्या हाताच्या खुणा मला समजल्याच नाहीत. तो खुनी पोलिसांच्या तावडीतून पळाला.
(२)	दिन दीन	दिवस गरीब / विनयशील	अखेर तो सुदिन आलाच. जगी जे दीन पद दलित त्या जाऊनि उठवावे. / दिन-दुबळ्या लोकांना मदत करण्यासारखे दुसरे पुण्य नाही. AGS

प्रश्न 3.

संदर्भानुसार शब्दप्रयोजन कृती करा.

उत्तर :

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	अस्वस्थ अस्वास्थ्य	बेचैन / अशांत आजारी	अनंतरावांना अचानक अस्वस्थ वाटू लागले. शारीरिक अस्वास्थ्यामुळे तो परीक्षेस बसू शकला नाही.
(२)	चतुर्भुज चतुर्विध	चार भुजा असलेला / बेड्या ठोकलेला चतुर्विध	चौकोनास चतुर्भुज म्हणतात. पोलिसांनी चोराला चतुर्भुज अवस्थेत न्यायालयात नेले. AGS धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष या चतुर्विध पुरुषार्थांचा प्राप्तो जीवनात महत्त्वाची असते.

प्रश्न 4.

अक्षरफरकाने होणारा अर्थबदल कृती करा.

उत्तर :

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	वणवा वानवा	जंगलाला लागलेली आग तुटवडा / कमतरता	वणवा लागला की प्राणी व पक्ष्यांची पळापळ सुरू होते. उन्हाळ्यात सर्वत्र पाण्याची वानवा निर्माण होते.
(२)	धरा धारा	पृथ्वी / जमीन प्रवाह / वर्षाव	आपली धरा ही आपली आईच आहे. येता पावसाच्या धारा, सृष्टीसौंदर्याचा रंग न्यारा

शब्दभेद प्रास्ताविक:

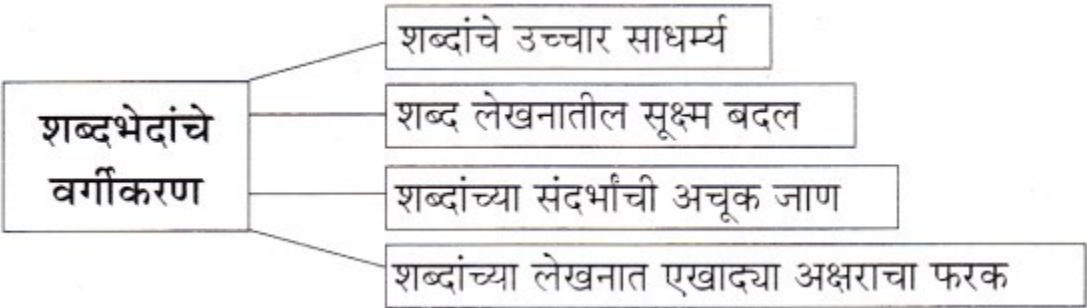
दैनंदिन जीवनात आपण भाषेतील अनेकविध शब्दांचा वापर अगदी सहजतेने करत असतो. चांगले बोलणे व चांगले लिहिणे यांसाठी शब्दज्ञानाची आवश्यकता असते. शब्दज्ञान, त्या शब्दाचा विशिष्ट अर्थ, सूक्ष्म अर्थच्छटा, शब्दांचे योग्य लेखन, शब्दांच्या अचूक संदर्भांचे ज्ञान आवश्यक आहे. प्रभावी अभिव्यक्तीसाठी शब्दज्ञानाची आवश्यकता आहे.

शब्दांच्या योग्य ज्ञानाअभावी आपले बोलणे व लिहिणे प्रभावशाली होत नाही. म्हणूनच शब्दभेद समजून घेणे आवश्यक आहे. चांगले बोलणे हे चांगले ऐकण्यातून आकारास येते. चांगले ऐकणे म्हणजे श्रवण, समजून बोलणे म्हणजे भाषण, आकलन करून ग्रहण करणे म्हणजे वाचन आणि या तिहींचा समन्वय म्हणजे लेखन.

शब्दभेदाचे आकलन जर नीट झाले नाही, तर अर्थभेद, अर्थहानी आणि अर्थविसंगती होते. म्हणूनच शब्दभेद समजून घेणे आवश्यक आहे.

1. शब्दांचे उच्चार साधर्म्य

शब्दांच्या उच्चारातून व लेखनातून जेव्हा सूक्ष्म बदल जाणवतात व अर्थाच्या दृष्टीने खूप फरक निदर्शनास येतात तेव्हा तिथे शब्दभेद असतो.

भाषेतील दोन शब्दांच्या उच्चारात काहीसे साधर्म्य (सारखेपणा) असते. परंतु संदर्भ साधर्म्य अजिबात नसते. दोन शब्दांचा उच्चार वरवर जरी सारखा वाटत असला तरी योग्य संदर्भ पूर्णपणे जाणून न घेतल्यामुळे शब्दांचा योग्य प्रकारे

वापर केला जात नाही.

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	गज (तालव्य उच्चार) गज (दंतमूलीय उच्चार)	हत्ती गज	गणपतीच्या कानांना गजकर्ण म्हणतात. AGS इमारत बांधताना गजांचा वापर करावा लागतो.
(२)	पार पार पार	बसण्याची सार्वजनिक जागा पलीकडे पूर्णपणे	गावातील पारावर काही गावकरी गप्पा मारत बसले होते. आमचा गाव नदीपार आहे. शहरात जाऊन शरद पार बदलला.
(३)	कर	हात करणे (क्रियापद) सरकारी देणे किरण	सामाजिक कार्यात अनेक करांनी एकत्र येऊन काम केल्यास ते यशस्वी होते. तू तुझे काम पटकन कर. शासकीय कर सर्वांना चुकवावा लागतो. सूर्य किरणांनी नवीन दिवसाचा प्रारंभ झाला.
(४)	वाच	वाचणे तरणे	ललित वाङ्मय वाचनीय असते. वाचाल तर वाचाल.
(५)	हार	पराभव फुलांच्या माळा	कबड्डीच्या सामन्यात आमच्या संघाला हार पत्करावी लागली. वधु - वरांनी एकमेकांच्या गळ्यात हार घातले.
(६)	वर	वरती नवरा आशीर्वाद काही मर्यादेच्या बाहेर वरची दिशा	झाडावर पाखरे बसली होती. मी तिच्यासाठी अनुरूप वर आहे. वडिलधाऱ्यांचा वर लाभल्यास एक वेगळेच चैतन्य संचारते. कपात चहा वरपर्यंत भरू नये. AGS देवबाप्पा वर बसून सर्व पाहत आहे.
(७)	अंक	संख्या मांडी	एक हजार संख्येत किती अंक असतात ? आईच्या मांडीवर ठेवताच बाळ खेळू लागले.

यांसारखे अन्य काही शब्द

- कळ - वेदना, भांडणाचे मूळ
- घाट - डोंगरातील वळणाचा रस्ता, नदीवरील पायऱ्यांचे बांधकाम
- तट - किनारा, किल्ल्याची संरक्षक भिंत.
- दर्प - वास, गर्व
- पात्र - लायक, नाटकातील भूमिका, भांडे
- वार - दिवस, धारदार शस्त्राचा घाव, लांबी मोजण्याचे एकक.
- सुमन - फूल, निर्मळ मन

2. शब्दलेखनातील सूक्ष्म बदल

भाषा विषयात शुद्धलेखनाचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे. शब्दलेखन करताना ह्रस्व - दीर्घ, अनुस्वार, काना, मात्रा यांकडे जाणीवपूर्वक लक्ष दयावे. शब्दलेखनात चूक झाली तर बराचसा चुकीचा अर्थ प्राप्त होतो.

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यात उपयोग
(१)	प्रत प्रति	एकापेक्षा अधिक प्रती एखाद्याला उद्देशून	ग्रंथालयात युवकभारतीच्या १० प्रती मागवल्या. लहानांनी मोठ्याप्रति आदरभाव राखावा. MaharashtraBoardSolutions.Guru
(२)	शीर शिर	नस / रक्तवाहिनी मस्तक	डॉक्टर रुग्णाला शीरेतून सलाईन देतात. तळहातावर शिर घेऊन चालले भारतमातेचे वीर
(३)	सूत सुत	धागा मित्रत्वाचे संबंध मुलगा	स्वातंत्र्यपूर्व काळात चरख्याच्या साहाय्याने सूत काढून खादीचे कापड तयार केले जाई. त्या दोघींचे चांगलेच सूत जुळले. अंजनीच्या सुता, तुला रामाचे वरदान, एक मुखाने बोला, जय जय हनुमान.
(४)	दीन दिन	गरीब / दुबळा दिवस	राजर्षी शाहू महाराजांना दीनांचे कैवारी म्हणून ओळखतात. प्रजासत्ताक दिन उत्साहात पार पडला.
(५)	आदी आदि	इतर, वगैरे आरंभ, सुरुवात	बाजारातून मेथी, पालक, शेंपू आदी पालेभाज्या आणल्या. 'आदि गणाला रणी आणला' ने महाराष्ट्राची लोकधारा रसिकांसमोर सादर झाली.
(६)	वश वंश	अधीन / ताब्यात असणे कुळ, घराणे	नोकराने मालकाला गोड बोलून वश केले होते. राजवंशात त्याचा जन्म झाला.
(७)	चिता चिंता	सरण काळजी	स्मशानात चिता जळत होती. मुलाची चिंता मनोहरपंतांना सतावत होती.
(८)	ढग ढंग	मेघ तऱ्हा / चाळे	आकाशात ढग गर्जत होते. AGS आजकालच्या मुलामुलींच्या कपड्यांच्या ढंगाबद्दल न बोललेले बरे.

यांसारखे अन्य काही शब्द

- अध्ययन - शिकारी, अध्यापन - शिकविणे
- खत - पिकाला घालायचे खत, खंत - काळजी
- गृह - घर, ग्रह - सूर्यमालेतील ग्रह.
- पिक - कोकिळ पक्षी, पीक - शेतात उत्पन्न आलेले धान्य
- मास - महिना, मांस - प्राण्यांचे मांस वदन - तोंड, वंदन - नमस्कार
- शिव - शंकर, शीव - सीमा
- सन - वर्ष, सण - उत्सव
- सुर - देव, सूर - स्वर
- तण - गवत, तन - शरीर

3. शब्दांच्या संदर्भाची अचूक जाण

बोलताना वा लेखन करताना कोणता शब्द कोठे वापरावा याबद्दल काही संकेत असतात. या संकेतांना विशिष्ट अशा संदर्भाची पार्श्वभूमी असते. संदर्भ आणि संकेत यांत अंतर पडल्यास अर्थातही फरक पडतो. बोलण्या, लिहिण्यातली ही

अर्थविसंगती मनाला खटकते.

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यांत उपयोग
(१)	आयोजन संयोजन	कार्यक्रमाची सुसूत्र आखणी सांधा, मिलाफ, जोड	भ्रष्टाचार निर्मूलन समितीने युवक-युवतींसाठी एक दिवसीय शिबिराचे आयोजन केले. कला मंडळाने सांस्कृतिक कार्यक्रमाचे उत्कृष्ट असे संयोजन केले.
(२)	उद्देश उद्दिष्ट	हेतू ध्येय / साध्य	चांगल्या उद्देशाने केलेल्या कामाचे चांगलेच फळ मिळते. प्रयत्नांची पराकाष्ठा करून अनेकजण उद्दिष्टांपर्यंत पोहोचतात.
(३)	उद्घाटन प्रकाशन	कार्यक्रमाची सुरुवात प्रकाशित करणे	प्रमुख पाहुण्यांनी फीत कापून नवीन दुकानाचे उद्घाटन केले. उपप्राचार्यांच्या हस्ते भित्तिपत्रकाचे प्रकाशन करण्यात आले.
(४)	स्वागत सत्कार	आदराने सामोरे जाणे कार्याबद्दल उचित सन्मान AGS	प्राचार्यांनी प्रमुख पाहुण्यांचे स्वागत केले. क्रीडास्पर्धेत राष्ट्रीय पातळीवर जाऊन आलेल्या खेळाडूला विशेष सत्कार करण्यात आला.
(५)	पुरस्कार पारितोषिक	सन्मानाने दिले जाणारे बक्षीस कौतुक करण्यासाठी दिलेले बक्षीस	डॉ. भालचंद्र नेमाडे यांना ज्ञानपीठ पुरस्कार देऊन गौरवले. आज आमच्या महाविद्यालयात पारितोषिक वितरणाचा समारंभ आहे.
(६)	असंदिग्ध असंबद्ध	स्पष्टपणे विसंगतपणे	अमोलने वक्तृत्व स्पर्धेत असंदिग्धपणे आपले विचार मांडले. तो नेहमीच असंबद्धपणे बोलत असतो.
(७)	संकलन संकलित संकल्पित	एकत्र करणे संक्षिप्त योजिलेले	दुधाचे संकलन करून ते मोठ्या डेअरीत पाठविले जाते. शैक्षणिक वर्षाच्या अहवालाच्या संकलित प्रती मान्यवरांना देण्यात आल्या. संकल्पित आराखड्यानुसार ग्रंथालयाच्या इमारतीचे काम सुरू होते.

4. शब्दांच्या लेखनात एखादया अक्षराचा फरक

दोन शब्दांच्या एखादया अक्षराचा जरी फरक असला तरी अर्थात खूप मोठा फरक पडतो. हा फरक समजण्यासाठी शब्दांच्या अर्थाची योग्य जाण असणे आवश्यक आहे.

क्र.	शब्द	अर्थ	वाक्यात उपयोग
(१)	परायण पारायण	तत्पर सादर्यंत वाचन	कर्तव्यपरायण व्यक्ती समाजप्रिय असतात. आमच्या गावात ज्ञानेश्वरी पारायण सोहळा मोठ्या उत्साहात पार पडला.
(२)	विदुर विधुर	शहाणा/माहीतगार/अनुभवी पत्नीचे निधन झालेला	महाभारतातील विदुर नीती प्रसिद्ध आहे. विधुरावस्थेतही तात्यांनी मुलांना आईची उणीव भासू दिली नाही.
(३)	आहार उपाहार	नजराणा / भेटवस्तू फराळ / अल्पोपाहार	वाढदिवसाच्या निमित्ताने मित्र / मैत्रिणीस उपहार दिले जातात. कॉलेजच्या उपाहारगृहात नेहमीच गर्दी असते.
(४)	खळ खळे	चिकट पदार्थ कृषी संस्कृतीतील धान्य मळणीची गोलाकार जागा	खळ लावून पताका चिकटवल्या जातात. शेतीतील खळ्यावर धान्याच्या कणसांची मळणी सुरू होती.
(५)	आवाहन आव्हान	कळकळीची विनंती / प्रार्थना एखाद्या गोष्टीच्या सिद्धतेची जबाबदारी स्वीकारणे	‘प्लास्टिक हटाव’ च्या आवाहनास नागरिकांनी उत्तम प्रतिसाद दिला. उत्सवाच्या काळात नागरिकांच्या सुरक्षिततेचे पोलिसांपुढे आव्हान असते.
(६)	अंतर आंतर	भेद / तफावत अंतर्गत AGS	तंत्रज्ञान युगात जग जवळ आले; पण माणसांच्या मना-मनातले अंतर वाढले. आंतर महाविद्यालयीन क्रीडा स्पर्धेत आमच्या महाविद्यालयाला प्रथम क्रमांक मिळाला.
(७)	प्रहर प्रहार	विशिष्ट वेळ आघात	सकाळच्या प्रहरी अनेकजण फिरायला जातात. घणाच्या प्रहाराने मोठ्या दगडाचे तुकडे तुकडे होतात.
(८)	गहन गहाण	कठीण तारण	गहन प्रश्न विचारपूर्वक सोडवले पाहिजेत. शैक्षणिक कर्जासाठी श्यामरावांनी बँकेकडे घर गहाण ठेवले
(९)	तडक तडफ	थेट / एकदम उत्साह	आपल्याच नादात राजू तडकपणे वर्गात आला. बक्षीस घेण्यासाठी तडफदारपणे पावले टाकत तो व्यासपीठाकडे गेला.
(१०)	उदार उधार	मोठ्या मनाचा पैसे न देता माल घेणे	उदार अंतःकरणाने सर्वांनी मला मदत केली. दुकानांमध्ये आज रोख उद्धा उधार असा फलक लावलेला असतो. AGS